

**Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola**

**Nonprofit szervezetek a magyarországi vidékfejlesztésben
A Dél-Dunántúl régió példája**

Doktori értekezés tézisei

**Készítette: Varga Eszter
Témavezető: Habil. Dr. Buday-Sántha Attila, DSc
egyetemi tanár**

Pécs, 2013

*A disszertáció elkészítéséhez az **Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért** „Humán erőforrás fejlesztése a civil szektorban” ösztöndíja nyújtott támogatást.*

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	ii
Absztrakt	iii
A dolgozat problémaköre, a témaválasztás indoklása	1
A disszertáció céljai, hipotézisei.....	2
A vizsgálat módszerei és a dolgozat felépítése.....	4
A kutatás eredményei.....	12
Jövőbeli kutatási irányok	21
A tézisfüzetben felhasznált irodalom.....	22
Az értekezés témakörében megjelent saját publikációk	23

Absztrakt

Nonprofit szervezetek a magyarországi vidékfejlesztésben A Dél-Dunántúl régió példája

Készítette: Varga Eszter

Témavezető: Habil. Dr. Buday-Sántha Attila, DSc

Tárgyszavak: *vidékfejlesztés, civil szervezetek, helyi kezdeményezések, bottom-up fejlesztés, LEADER akciócsoportok*

A vidéki területek fejlesztése, amely hangsúlyos cél hazánkban is, többszereplős feladat. A disszertáció a civil szervezetek ebben betöltött szerepét, helyét vizsgálja a Dél-Dunántúl régió területén. A szakirodalom feldolgozását és a statisztikák, projektadatok elemzését követően a civil szervezetek egy kiválasztott mintájának vizsgálatára kerül sor, amelyet a téma szakértőivel készített interjúk megállapításai egészítenek ki. Annak ellenére, hogy átlagosan a vidéki civil szervezetek nem vidéki társaikhoz képest hátrányosabb feltételekkel rendelkeznek, és elmaradottabb helyzetben vannak, létezik egy stabil, a vidékfejlesztésben aktív csoportjuk. Ennek tagjai az új, helyi kezdeményezésre épülő fejlesztési paradigma szellemében végzik tevékenységeiket, és várhatóan számítani lehet rájuk a jövőben is.

A dolgozat problémaköre, a témaválasztás indoklása

A nonprofit (civil) szervezetekkel kapcsolatos diskurzus a rendszerváltás időszakát követően, az erős központi kontroll enyhülésével új lendületet vett hazánkban. Nem egyedülálló magyar jelenségről van szó, hiszen világszerte megfigyelhető e szervezetek előtérbe kerülése. A nyugati világban főként az állam tehermentesítőiként (közszolgáltatások nyújtói), a fejlődő országokban pedig a nemzetközi (segély)szervezetek partnereiként tekintettek rájuk. A 2008-as gazdasági világválság óta, a társadalmi problémák éleződésével a feléjük irányuló elvárások csak tovább növekedtek. Különösen igaz ez a vidéki területeket illetően, ahol a problémák az országos átlagnál erőteljesebben jelentkeznek. A vidék nonprofit szférájával kapcsolatban születtek már tanulmányok, ám azok elsősorban a területi különbségekre hívták fel a figyelmet (ezek bemutatásától én sem tekinthettem el a Dél-Dunántúli régió vizsgálatakor). A vidéki civil szervezetek csoportosításával, kimondottan a vidékfejlesztésben való részvételükkel, a vidékkel, vidékfejlesztéssel kapcsolatos nézeteikkel egy-két kivételtől eltekintve nem nagyon foglalkoztak a kutatók. Pedig ezek az ismeretek mind a döntéshozók, mind a civil szféra számára fontosak lehetnek. A döntéshozók számára a tervezett beavatkozások irányait, hatásait segíthetnek pontosítani, a civilek pedig jobban megismerhetik saját és társaik gondolkodásmódját, helyzetét, ezen keresztül

szervezeti identitásuk (corporate identity) erősödik, ami a sikeres működés, stratégiaalkotás egyik alapja.

A disszertáció céljai, hipotézisei

A vidékfejlesztésnek fontos szerepe van a fejlesztési politikák terében, ahol két alrendszer körvonalazható. Az egyik a központi bürokratikus, a másik pedig a helyi alrendszer. E kettő együttműködéséből, egymást kiegészítő tevékenységéből jöhet létre egy integrált fejlesztési rendszer (Nemes, 2005, p. 2). Magyarországon, ahol közel negyven évig a központi bürokratikus alrendszer egyeduralma volt a jellemző, fokozott figyelmet kell fordítani a helyi heurisztikus rendszer segítésére a revitalizálódásban, az önmagára találásban. Igaz, hogy az azóta eltelt 20 év alatt egyre hangsúlyosabbá váltak a helyi kezdeményezések, a helyi alrendszer hazai működéséről, a vidék társadalmába ágyazottságáról, résztvevőinek tényleges funkcióiról azonban még mindig keveset tudunk. A sikeres fejlesztési beavatkozásokhoz pedig elengedhetetlen ezek tisztázása. A disszertáció célkitűzése, hogy feltárja és bemutassa a vidéki civil szféra szervezeteinek jellemzőit, helyét és szerepét a vidék fejlesztésében. A szakirodalom feldolgozását követően a Dél-Dunántúl régió civil szervezeteit vizsgálom meg részletesebben és válaszolok a következő kérdésekre:

- Erősnek mondható-e jelenleg a vidéki civil szféra

- Szervezetszám
 - Erőforrás-ellátottság,
 - Pályázati forrás-ellátottság,
 - Aktivitás szempontjából?
- Hogyan viszonyul a vidéki civil szféra a vidékfejlesztéshez? A helyi erőforrásokra támaszkodó, helyi kezdeményezésekre alapuló fejlesztési szemlélet jellemző-e a vidéki civil szervezetekre?
 - Mik a hazai vidéki civil szervezetek jelenleg betöltött szerepei? Mit jelent ez a vidékfejlesztés szempontjából?
 - Vannak-e a vidékfejlesztésben elkötelezett civil szerveződések? Mi jellemző rájuk?
 - Milyen teendők vannak a helyzet javítására?

A dolgozat hipotézisei a következők:

- A Dél-Dunántúl régióban a vidéki civil szféra nem mondható erősnek, a nem vidéki területekhez képest elmaradottabb helyzetben van.
- A vidéki civil szféra nem egységesen közelíti meg a vidékfejlesztést. Számos civil szervezet átvette az új, helyi kezdeményezésekre alapuló fejlesztési paradigma szemléletét, de a régi szemléletmód is jelen van a civil szervezetek között.

- A vidéki civil szervezetek sokféle szerepet ellátnak, de a bottom-up fejlesztési paradigma szerinti vidékfejlesztésben a helyiek mozgósítása terén lehet rájuk számítani.

A vizsgálat módszerei és a dolgozat felépítése

A disszertációban a szakirodalom feldolgozását és a statisztikák, projektadatok elemzését követően a hazai civil szervezetek egy kiválasztott mintájának vizsgálatára kerül sor, amelyet civil szakemberekkel készített interjúk megállapításai egészítenek ki.

Szakirodalom feldolgozása

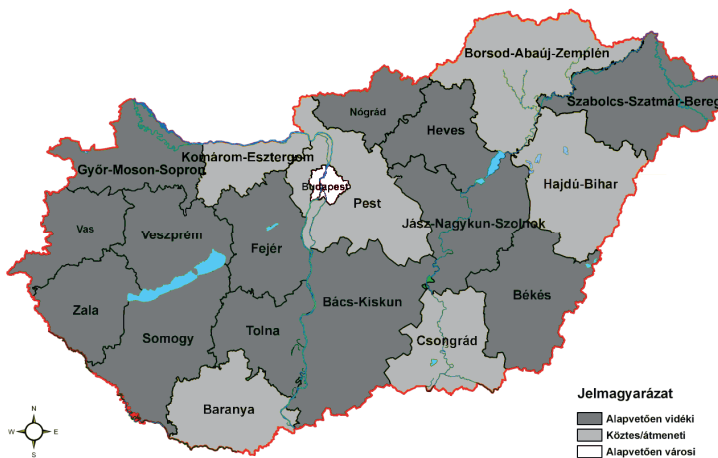
A kutatást a releváns szakirodalom feldolgozásával kezdtem, ehhez a főbb nemzetközi és hazai publikációkat tekintetem át, valamint a dokumentumelemzés módszerével a kapcsolódó jogszabályok, egyéb dokumentumok vizsgálatát végeztem el.

Statisztikai elemzés

A vidéki civil szervezetek helyzetének, jellemzőinek statisztikai adatok alapján való bemutatása összetett feladat, mivel a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) nyilvántartásaiban nem különül el a vidék, mint elemzési kategória. A helyzet áthidalására a disszertációban két módszert alkalmaztam, az egyik a megyei, a másik a településszintű adatokat veszi alapul.

- Megyei szintű besorolás: Az első módszerrel a KSH adatainak elemzése az Európai Unió új város-vidék tipológiája szerint (Eurostat, 2010) kialakított területtípusok mentén történt. Ez alapján Magyarországon a megyék három kategóriába sorolhatók: alapvetően vidéki, átmeneti, valamint alapvetően városi jellegű területek. Hazánk területének jelentős része az alapvetően vidéki térségek közé sorolható,¹ alapvetően városi területnek csak Budapest számít (1. ábra).

1. ábra: Területtípusok elhelyezkedése Magyarországon

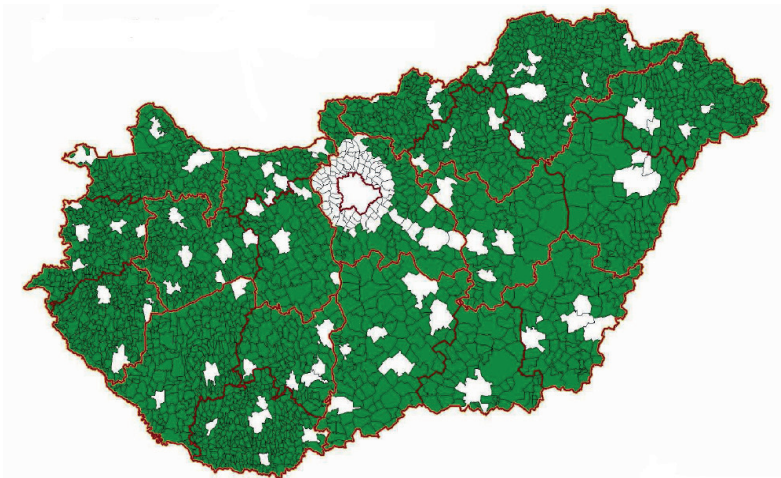

Forrás: (Eurostat, 2010) alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült ábra

¹ Alapvetően vidékinek számítanak: Bács-Kiskun, Békés, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas, Veszprém, Zala megyék. Az átmeneti kategóriába tartoznak: Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom, Pest megye.

- Településszintű osztályozás: A KSH adatok elemzésének másik módszere az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (továbbiakban ÚMVP) vidékkategóriáját² veszi alapul, azaz a 120 fő/km² népsűrűséget meg nem haladó, illetve 10 ezer lakosnál kevesebbel rendelkező településeket nevezi vidékinek³ (2. ábra) (ÚMVP, 2007). Magyarország területének döntő része (a fehér területeket kivéve az egész ország) ebbe a kategóriába sorolható.

2. ábra: Vidéki települések Magyarországon

Forrás: (VÁTI idézi ÚMVP Mellékletek, 2007, p. 566)

² A helyi közösségek (és civil szervezetek) szempontjából kiemelten fontos LEADER program által is alkalmazott kategória.

³ Kivételt képeznek a Budapest agglomerációjába tartozó települések, amelyeket a Program nem tekint vidékinek, illetve a nem-vidéki települések külvárosi területei, amelyek viszont vidékinek számítanak.

A KSH nyilvántartása szerint a nonprofit szervezetek lehetnek községek, a „többi város” kategóriába tartozók, megyeszékhelyiek, valamint fővárosiak. Az ÚMVP-ben használatos vidéklehatárolást figyelembe véve a KSH nyilvántartásából az összes község és a városok megközelítőleg kétharmada⁴ sorolható ide (KSH, 2010).

Empirikus (kérdőíves) felmérések

A dolgozatban a kettős hermeneutikán (Giddens, 1976) alapuló megközelítést alkalmaztam, azaz a vidéki civil szervezetek nézeteit és értelmezéseit is figyelembe vettem.

A disszertációban két empirikus felmérés bemutatására került sor. Az első a Dél-Dunántúl régió kiválasztott nonprofit szervezeteit, vidékfejlesztésről alkotott nézeteit, tevékenységeit vizsgálja, míg a második az ebből nyert tapasztalatok alapján, nagyobb mintán (országos kiterjedéssel) teszi ugyanezt. A visszaérkezett kérdőívek értékelése SPSS program segítségével történt.

Projektadatok elemzése

A nonprofit szervezetek hazai fejlesztési típusú támogatása jelenleg nagy részben uniós forrásokra épül. Azokat a nonprofit

⁴ A Magyar Köztársaság Helységnévkönyve 2010. január 1., valamint az ÚMVP mellékletének településlistája alapján végzett saját számítások szerint.

szervezeteket, és főleg projekttevékenységüket⁵ vizsgáltam meg a már kiválasztott mintaterületen, a Dél-Dunántúl régióban, akik részt vettek a vidékfejlesztés szempontjából releváns legjelentősebb uniós fejlesztési programokban. Ez konkrétan a 2004-2006 közötti Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) operatív programjait, az NVT, valamint a 2007-2010 közti időszak Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) programjait és az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programot (ÚMVP) jelenti. A két utóbbi esetben a vizsgálatokat a programozási időszak feléig végeztem el. Az elemzés során kihívást jelentett, hogy a nonprofit szervezetekre, és a vidékre vonatkozóan sem állt rendelkezésre egységes adatbázis, vagy nyilvántartás.⁶ A projektek vizsgálatánál először az országos adatokat vettem össze a régióssal, ezt követően a régión belül a településhierarchia alapján osztályoztam e szervezeteket és projektjeiket, végül a

⁵ A pályázatokkal kapcsolatos adatokat az Egységes Monitoring és Információs Rendszerből (EMIR) kérdeztem le, azok a 2010.12.16-i állapotot tükrözik. A jelentésben az adatok csak azon pályázatokra és kiemelt projektekre vonatkoznak (az összefoglaló a technikai segítségnyújtás projekteket nem tartalmazza), ahol rögzítésre került a beruházás helyszíne. A támogatott és a szerződéssel rendelkező projektek adatai között nem szerepelnek a támogató döntés, illetve a szerződéskötés után visszalépett, visszavont projektek. Az ezen kívül használt forrásokat mindig külön feltüntettem a táblázat alatt.

⁶ Igaz, hogy az NFT és ÚMFT nonprofit projektjeiről összesítve elérhetőek voltak adatok (EMIR: <https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>), ám ezek azon túl, hogy nem voltak részletezettek, a vidékiség kritériumát sem vették figyelembe.

többi szektor (önkormányzati, vállalkozói) pályázataival hasonlítottam össze a civil szektor pályázati adatait.

A LEADER+ projektek elemzéséhez a minisztériumi honlapon régiónkénti bontásban közzétett AVOP támogatotti listából indultam ki (Publikált lista, 2008). Olyan esetekben, amikor a projekt tartalma nem volt egyértelműen azonosítható a lista alapján, az akciócsoportok akcióterveiből nyertem további információkat. E tervek a Magyar Leader Központ honlapján általában elérhetőek voltak (Leader Központ, 2007). További információforrást jelentett a Társadalmi Szervezetek és Alapítványok Névjegyzékének keresőprogramja (Keresőprogram, 2008). A közhasznú társaságok esetében egy másik keresőrendszert (CompLex Kereső, 2008) alkalmaztam, mert az előző nem tartalmazta ezek körét.

Interjúk

A disszertáció további módszerét jelenteti a 2007 és 2010 októbere között készített 14 szakértői interjú. Ezek közül 2007-ben 2 db, 2008-ban 4 db, 2009-ben 3 db és 2010-ben 5 db készült el. A megkérdezettek (egy kivételtől eltekintve) a Dél-Dunántúl régióban tevékenykedtek.

A dolgozatban vizsgált hipotézisek tesztelése az *1. táblázatban* bemutatott módszerekkel történt.

1. táblázat: A disszertáció vizsgálati rendszere

Kutatási kérdések	Hipotézisek	Vizsgálati módszer
<p>Milyen a vidéki civil szféra kapacitása? Erősnek mondható-e a vidéki civil szervezetek a Dél-Dunántúl régióban?</p> <ul style="list-style-type: none"> • szervezetszám, • erőforrás-ellátottság (munkaerő, bevételek, telekommunikációs eszközök), • pályázati forrásellátottság, • aktivitás szempontjából? 	<p>A Dél-Dunántúl régió vidéki civil szférája nem mondható erősnek, a nem vidéki területekhez képest elmaradottabb helyzetben van.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Szakirodalom áttekintése, • KSH nonprofit szervezetekre vonatkozó statisztikai adatainak elemzése, • MVH (Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal) által közzétett pályázati adatok elemzése, • EMIR (Egységes Monitoring Információs Rendszer) pályázati adatainak elemzése • Interjúk készítése civil szakértőkkel, • Dokumentumelemzés
<p>Hogyan viszonyul a vidéki civil szféra a vidékfejlesztéshez?</p> <p>A helyi erőforrásokra támaszkodó, helyi kezdeményezésekre alapuló fejlesztési szemlélet jellemző-e a vidéki civil szervezetekre?</p>	<p>A vidéki civil szféra nem egységesen közelíti meg a vidékfejlesztést. Számos civil szervezet átvette az új fejlesztési paradigma szemléletét, de a régi szemléletmód is jelen van a civil szervezetek között.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Empirikus (kérdőíves) felmérés, feldolgozása Excel és SPSS programmal, • Dokumentumelemzés, • Interjúk készítése civil szakértőkkel
<p>Mik a hazai vidéki civil szervezetek jelenleg betöltött szerepei? Mit jelent ez a vidékfejlesztés szempontjából?</p>	<p>A vidéki civil szervezetek sokféle szerepet ellátnak, de a bottom-up fejlesztési paradigma szerinti vidékfejlesztésben a helyiek mozgósítása terén lehet rájuk számítani.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • KSH nonprofit szervezetekre vonatkozó statisztikai adatainak elemzése, • Szakirodalom áttekintése, • Interjúk készítése civil szakértőkkel • Empirikus felmérés • AVOP LEADER+ projektek elemzése

Forrás: saját szerkesztés

A fenti vizsgálatot a következő lépésekben végeztem el:

1. Áttekintettem a vidéki nonprofit szervezetek helyzetét, állapotát, jellemzőit – ahol a rendelkezésre álló adatok lehetővé tették, külön kitértem a Dél-Dunántúl régióra.
2. Elemeztem a Dél-Dunántúl régió, mint mintaterület nonprofit szervezeteinek projekttevékenységét. Különös figyelmet kaptak azok a szervezetek, amelyek részt vettek a vidékfejlesztés szempontjából releváns legjelentősebb uniós fejlesztési programokban, a 2004-2006 (NFT operatív programjai), valamint a 2007-2010 közti (ÚMFT, ÚMVP) időszakokban.
3. Kiemelten foglalkoztam az AVOP LEADER+ program résztvevőivel, hiszen a helyi, alulról jövő fejlesztési kezdeményezéseknek ez a program hivatott a legnagyobb mozgásteret biztosítani az uniós támogatási rendszerben.
4. Ezt követően kérdőíves megkérdezéssel igyekeztem többet megtudni a vizsgált régió nonprofit szektoráról, amelynek eredményeit egy hasonló, országos hatókörű felmérés eredményeivel egészítettem ki.
5. Végül összefoglaltam a nonprofit szerepekről, a legyőzendő akadályokról és lehetséges megoldásokról az interjúk során elhangzott főbb megállapításokat.

A kutatás eredményei

A disszertációban arra kerestem a választ, hogy a Dél-Dunántúl régió vidéki civil szervezetei milyen adottságokkal, jellemzőkkel bírnak, hogyan viszonyulnak a vidékfejlesztéshez, mit értenek egyáltalán ez alatt, milyen fejlesztési tevékenységeket végeznek, milyen szerepeket töltenek be, mennyire elkötelezettek.

A vidéki civil szféra ereje és elmaradottsága

A Dél-Dunántúl régió *civil szervezetekkel való ellátottsága* kimondottan jónak tekinthető, az ezer főre jutó nonprofit szervezetek számában az ország élmezőnyéhez tartozik. A régió belül összességében vidéken működik a szervezetek több mint fele, sőt egyre több szervezetet jegyeznek be községekben. Ezzel a tendenciával a Dél-Dunántúl régió eltér az országos trendektől, ahol a városi nonprofit szervezetek járnak elől, mind számban, mind növekedési ütemben. Az eltérés nagy valószínűséggel annak köszönhető, hogy a Dél-Dunántúl régió több vidéki településsel, és több vidéki lakossal rendelkezik, mint a legtöbb régió. A lakosságszámra vetített nonprofit szervezeti szám tekintetében a megyeszékhelyek magas értékétől eltekintve nincs számottevő különbség vidék és nem vidék között. A megyeszékhelyeken átlagosan 11 nonprofit szervezet jut ezer lakosra, míg a többi településtípusnál 8 szervezet körüli

az átlag. Tehát nem igaz, hogy a vidéki területek egy az egyben rosszabb nonprofit ellátottságúak lennének, mint a nem vidéki területek.

A vidéki *nonprofit szervezetek bevételei* növekvő tendenciát mutatnak, bár a növekedés üteme a községeknél a legalacsonyabb. Vidéken több az alacsonyabb jövedelmű és kevesebb a magasabb jövedelmű nonprofit szervezet (a községi átlagbevétel 4,26 millió forint). A szervezetek több mint kétharmadának éves bevétele ötvezer és ötmillió forint között van. A vidéki és nem vidéki szervezetek bevételi szerkezetében egyaránt az állami támogatások teszik ki a legnagyobb hányadot. Az alapvetően vidéki területeken azonban jóval magasabb az állami támogatás aránya, ami az állami, vagy önkormányzati alapítású és fenntartású szervezetekhez és nem a klasszikus civil szervezetekhez (egyesületeket és alapítványokat) köthető jelenség. A magántámogatások aránya községekben csak a külföldi magántámogatások hiánya miatt marad el kissé a fővárosi aránytól. Főleg a lakosság és a vállalatok adományai bírnak jelentőséggel.

A vidéki nonprofit szervezetek csupán elenyésző részének van fizetett alkalmazottja (az alapvetően városi térségekben valamivel jobb a helyzet). A *munkaerőt* főként fizetéssel nem honorált, önkéntes segítők jelentik. Kétharmaduknál van ön-

kéntes, átlagosan 6 fő. Annál a kevés szervezetnél, ahol egyáltalán van fizetett munkaerő, átlagosan négy fő dolgozik. A *kommunikációs eszközökkel való ellátottság* a vidéki területeken és az egyesületek vonatkozásában a legalacsonyabb, ami szerepet játszhat az itt működő szervezetek nagyobb elzártságában, a társakkal való kapcsolatteremtés, az összefogás nehézségében.

A *pályázatok* területén 2004-2006 között a vidéki civil szervezetek *aktívabbak* voltak, mint a nem vidékiek. Ezen belül is a helyi fejlesztésre (AVOP LEADER+), valamint a munkaerőpiacra felkészítő képzésekre, és a társadalmi beilleszkedés támogatására (HEFOP) koncentráltak. Egy részük 2007-2010 között újra sikerrel pályázott, hasznosította korábban szerzett tapasztalatait. Ez egy szűk, nagyon aktív civil szervezeti réteg jelenlétére utal. A régió támogatott civil projektjeinek száma a községek szintjén volt a legmagasabb. A nyertes civil szervezetek általában nem csak egy projekttel voltak sikeresek.

A régió civil szervezetei az NFT-ben 8 milliárd, az ÚMFT-ben 9,2 milliárd, az ÚMVP-ben pedig 2,9 milliárd forint támogatást nyertek el, amelynek gyakran csak kis része (NFT-ben ötödrésze, ÚMFT-ben harmadrésze) került vidéki szervezetekhez. Ennek oka az átlagos projektméretben keresendő. Vidéken több volt a kisebb méretű projektek aránya (például LEADER

projektek). A nyertes civil szervezetek a lakosok számára nem a vidéki területeken vontak be *magasabb összegű forrásokat*. Az NFT-ben vidéken a községekben 3-4 ezer, a megyeszékhelyeken pedig 16-18 ezer forint támogatási összeg jutott egy lakosra a civil szervezeteken keresztül.

A legtöbb civil projekttel *támogatott település* a községek szintjén volt⁷, viszont programonként eltért, hogy az összes régiós nonprofit támogatás mekkora aránya irányult vidékre. Az NFT-ben 19 százalék, az ÚMFT-ben 35 százalék, míg az ÚMVP esetében 93 százalék.

Összegezve: bár a Dél-Dunántúl régió egy-egy vidéki (községi, vidéki városi) településén kevesebb nonprofit szervezet működik, mint egy-egy nem vidéki településen, összességében magasabb a vidéki szervezetek abszolút száma, és a megyeszékhelyeket leszámítva a relatív (ezer lakosra jutó) számuk sem tér el lényegesen a nem vidéki területeken tapasztaltaktól. A forrásellátottságukat tekintve egyértelműen rosszabb helyzetben vannak, mint nem vidéki társaik. A vidéki, elmaradottabb területeken, ahol a fejlesztésnek nagyobb tere lenne, a nonprofit szervezetek kisebb bevételekkel rendelkeznek, és összegét tekintve kevesebb állami támogatást kapnak a nem vidéki nonprofit szervezeteknél. Az uniós, fejlesztésre lehető-

⁷ az összes községből ez csak kis arányt jelentett

séget adó pályázati forrásokért csak kis részük száll ringbe (bár számuk növekszik), kialakult a vidéki pályázóknak egy szűk, aktív rétege, aki több projektet is megvalósít. A pályázatokon megítélt összegeknek általában kisebb része került a vidéki települések nonprofit szervezeteihez, amiben ÚMVP változást hozott. Ebben a programban sem lehetett azonban kiküszöbölni azt az adottságot, hogy a vidéki nonprofit szervezeteknek kisebb a kapacitása (anyagi források, munkaerő tekintetében), ami miatt kisebb összeget tudnak magukhoz, településükhöz vonzani a fejlesztésre.

Mindezek alapján bizonyítottnak tekinthető az a hipotézis, hogy a Dél-Dunántúl régióban a vidéki civil szféra nem mondható erősnek, és a nem vidéki területekhez képest elmaradottabb helyzetben van.

A vidéki civil szféra csoportjai

Az empirikus kutatás a Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeteinek három csoportját azonosította. A *stabil, aktív, nyitott szervezetek* a vidék fejlődése szempontjából különösen fontosnak tartják az olyan tényezőket, mint a fiatalok, a társadalmi kirekesztés megszüntetése, az oktatás, az önkormányzati támogatások, a város, a több bizalom, a nagyobb hit (együtt: makrohumán tényezők). Hangsúlyosnak tartják továbbá a nagyobb beleszólást a helyi ügyekbe, jó példák bemutatását az

embereknek, jobb emberi kapcsolatokat és magát az egyént (együtt: mikrohumán tényezők). Jellemzőjük, hogy a szervezeti növekedést és a kapcsolatbővítést kisebb, helyi hatókörben képzelik el, adománykérés céljából pedig kapcsolatokat ápolnak az üzleti szférával. A vidék definiálásakor hajlamosabbak csak a falvakat ide sorolni. A helyi döntéshozatalt elsősorban véleményező tevékenységükkel segítik.

A passzív, főként külső forrásszerzésre törekvő szervezetek elsősorban a központi intézkedést jobban igénylő beavatkozásokot tekintik a vidéki fejlődés motorjának. Az állami támogatások, a munkahelyteremtés, a jobb közlekedés, a vidékfejlesztési programok, a szegénység felszámolása, a versenyképes mezőgazdaság segítése, a helyi termékek, a vendéglátás és a turizmus jelentik számukra a vidék problémáinak megoldási útját, amelyhez több erőforrásra tartanak igényt. Vidéknek a fővároson és a nagyvárosokon kívüli területeteket tekintik. Jellemzőjük, hogy a nagyvállalati kapcsolatok mellett csak szűk helyi kapcsolati körük van, melyből hiányoznak a civil és kormányzati partnerek. A helyzet megváltoztatására nem is terveznek lépéseket. Átlagban ezek a civil szervezetek a legfiatalabbak.

A kiábrándult, pesszimista szervezeteknek jelenleg az átlagnál nagyobb tevékenységi hatókörük van, azonban jövőkép-

ük alapján növekedési kilátásaik jelentősen elmaradnak a többi csoportétól, és nem áll szándékukban ez ellen tenni. Jellemzőjük, hogy kapcsolataikat kisebb hatókörben sem tervezik tovább bővíteni, és hajlamosak az üzleti szférával való kapcsolatok elhanyagolására, leépítésére. Fontolgatják a tevékenységváltás lehetőségét, és nincs szükségük több erőforrásra sem. A döntéshozatalban való részvételtől rendszerint vagy tartózkodnak, vagy a helyi önkormányzat, illetve a LEADER HACS tagjaként működnek közre. Vidéknek tekintik a fővároson kívüli valamennyi területet.

A vidéki civil szervezetek eltérő vidékfejlesztési szemléletmódja a három klaszter alapján jól körvonalazható. Az első csoport szervezetei a helyi erőforrásokra építő, bottom-up fejlesztési szemlélet alapján gondolkodnak, és optimistán végzik a tevékenységeiket. Mindemellett a vidék fejlődéséhez fontosnak tartják a helyi szinten túlmutató, makroszintű feltételek javítását is. Ezzel szemben a második csoportba tartozók a vidék fejlesztését nem a helyiek összefogásaként, a helyi lehetőségek kiaknázásaként képzelték el, hanem külső segítségre, a külső feltételek megjavulására, külső források megérkezésére várnak, passzívak. Számukra megoldást jelenthet, ha nézőpontjukat megváltoztatva kilépnek a passzív várakozásból, és módosítják forrásszerzési stratégiájukat. Amennyiben mód van rá, vállal-

kozási tevékenységeken keresztül növelhetik például bevételeiket. A harmadik csoportba tartozók széles tevékenységi körrel rendelkeznek, mégis tevékenységváltást fontolgatnak, mivel a jelenlegi feltételek mellett a jövőképüket meglehetősen borús-nak látják. Elképzelhető, hogy problémájukat egy részé éppen a koncentrációhiány okozza, amelynek következtében a kiégés stádiumába kerültek, úgy érzik, elégük van. Ezt támasztja alá az is, hogy kapcsolataikat nem tervezik tovább bővíteni, és nincs szükségük több erőforrásra. A tevékenységváltás fontolgatása ez esetben utalhat az újrakezdés iránti vágyra, ami egy pozitív kivezetési stratégia a krízisből. Számukra megoldást jelenthetne annak átgondolása, hogy a jelenlegi tevékenységi körüket szűkítsék, és csak a kiválasztott néhány területre fókuszáljanak. A tevékenységváltással szemben ennek előnye, hogy már valamennyire ismerik az adott területet, a korábbi tapasztalatokra pedig építeni lehet.

A fentiek alapján bizonyítottnak tekinthető tehát az a hipotézis, mely szerint a vidéki civil szféra nem egységesen közelíti meg a vidékfejlesztést. Számos civil szervezet átvette az új fejlesztési paradigma szemléletét, de a régi szemléletmód is jelen van a civil szervezetek között.

A vidéki civil szervezetek fő szerepkörei

A vidéki területek nonprofit szervezetei a (magyarországi amúgy is magas átlagnál) nagyobb arányban foglalkoznak a kikapcsolódás segítségével (hobby, sport, szabadidő eltöltése) és településfejlesztéssel. Emellett a polgárvédelemmel és tűzoltással foglalkozó nonprofit szervezetek aránya is magasabb vidéken. Az empirikus felmérés során kiderült, hogy a régió civil szervezeteinek egy része túl széles tevékenységi körrel rendelkezik, sokféle területen szeretne helyállni, ami szétforgácsolja energiáit. Az interjúk a civil szervezetek kovász, kormányzati szövetséges, valamint tervezési szerepét emelték ki. Emellett társaik mentoraiként, pályázati források megszerzőiként és fejlesztőkként is számítanak rájuk.

A Leader projektek elemzése rámutatott arra, hogy a régióban a strukturáló tevékenységgel jellemezhető projektek a leggyakoribbak, a szervezettípustól függetlenül. Ezt követik az animációs projektek, és csak néhány konszolidáló típusú projekt valósult meg a vizsgált időszakban. Más szervezettípusokhoz viszonyítva a nonprofit szervezetek valósították meg a legtöbb animációs projektet mind abszolút, mind pedig relatív értelemben, ami a helyiek mozgósításával, mobilizálásával kapcsolatos szerepkörük bizonyítéka.

Ezek alapján bizonyítottnak tekinthető az a hipotézis, mely szerint a vidéki civil szervezetek sokféle szerepet ellátnak, de a

bottom-up fejlesztési paradigma szerinti vidékfejlesztésben a helyiek mozgósítása terén lehet rájuk számítani.

Jövőbeli kutatási irányok

A hazai nonprofit szervezetek vidékfejlesztésben elfoglalt helyét és szerepét – mind országosan, mind a Dél-Dunántúl régió viszonylatában – további kutatásokkal még pontosabban meg lehetne határozni. Ehhez a KSH-ban rendelkezésre álló (széles körű) nonprofit adatbázis és a dolgozatban alkalmazott vidékfejlesztési célú empirikus felmérés összekapcsolására lenne szükség. Ezzel lehetővé válna a disszertációban meghatározott civil klaszterek még pontosabb jellemzése, és az eredmények reprezentativitásának további növelése. A vidéki civil klaszterek még élesebb körülhatárolásával konkrétabb stratégiák, fejlődési és fejlesztési pályák vázolhatók fel a civil szervezetek számára.

A vidékfejlesztésben körvonalazott civil problémák megoldását további célzott kutatások segíthetik, amelyek a jó gyakorlatok összegyűjtésével és leírásával egyben megoldási alternatívákat is bemutathatnak az érdeklődők (civiliek, kormányzat, lakosság) számára.

A téziszűzetben felhasznált irodalom

CompLex Kereső (2008): a CompLex Cégkereső weboldala.
<http://www.ceghirek.hu/nevado.php> (2008.07.01.)

EUROSTAT (2010): *Regional Yearbook*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Giddens, A. (1976): *New Rules of sociological method: A positive critique of interpretative sociologies*. London: Hutchinson

Keresőprogram (2008): Társadalmi Szervezetek és Alapítványok Névjegyzéke. Letöltve: <http://www.birosag.hu/engine.aspx?page=tarsszervsearch> (2008. 05.20.)

KSH (2010): *A Magyar Köztársaság helységnevkönyve 2010.* január 1. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

Leader Központ (2007): weboldal, <http://www.leaderkozpont.hu> (2008.05.12.)

Nemes G. (2005): *Integrated rural development: The concept and its operation*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet.
<http://econ.core.hu/doc/dp/dp/mtdp0506.pdf> (2007.08.20.)

Publikált lista (2008): Az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program nyertes pályázóinak listája az Egységes Monitoring és Információs Rendszer alapján, 2008. január 10-i állapot szerint.
http://www.fvm.hu/doc/upload/200801/avop_ddtul_0801_10.pdf (2008.05.12.)

ÚMVP (2007): *Új Magyarország Vidékfejlesztési Program*. Budapest: FVM.

ÚMVP Mellékletek (2007): *Új Magyarország Vidékfejlesztési Program: MELLÉKLETEK*. Budapest: FVM.

Az értekezés témakörében megjelent saját publikációk

Megjelent publikációk

- Varga E. (2012):** Civil szervezetek szerepe a magyarországi vidékfejlesztésben. Agrárgazdasági Tanulmányok sorozat. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
- Molnár A. (szerk.) – Hamza E. – Székely E. – **Varga E. (2010):** Az EU társfinanszírozásával megvalósuló főbb vidékfejlesztési intézkedések átfogó értékelése. Agrárgazdasági információk, AKI, Budapest 2010. 13. szám
- Barta I. - Dorgai L. (szerk.) – Dudás Gy. – **Varga E. (2010):** Termelői csoportok és a zöldség-gyümölcs ágazatban működő termelői szerveződések Magyarországon. Agrárgazdasági Kutató Intézet. Agrárgazdasági információk, 2010 (6).
- Varga E. (2011):** Civil szervezetek szerepe a vidékfejlesztésben. *Gazdálkodás*, 55 (4), pp. 347-357.
- Varga E. (2010):** A LEADER Program hazai gyakorlatáról. *Gazdálkodás*, 54 (6), pp. 609-619.
- Varga E. (2010):** LEADER a második félide előtt - A hazai LEADER Programok főbb tapasztalatai. In: Buday-Sántha Attila – Erdősi Ferenc – Horváth Gyula et al. (szerk.): *Évkönyv 2010*. IV. Kötet. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, pp. 319-329.
- Varga E. (2009):** Non-profit Organizations in Hungarian Rural Development – a Leader+ Example in the Southern Transdanubian Region. In: *European Countryside*, 1. 2009, pp. 93-104. További elérhetőség: <http://versita.metapress.com/content6x3715282813411h2/6fulltext.pdf> (2010.06.22.)

Varga E. (2008): Nonprofit szervezetek a településhierarchia alsó fokán. In: Buday-Sántha Attila – Zemplényiné Bart-ha Júlia (szerk.): *Évkönyv 2008*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, pp. 295-306.

Varga E. (2005): Fenntartható fejlődés, fenntartható vidékfejlesztés. In: Glück Róbert – Lux Gábor (szerk.): *Évkönyv 2004-2005*. I. Kötet. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs, pp. 308-317.

Konferenciakötetben megjelent cikkek

Varga E. (2008): The Role of Non-profit Organizations in Hungarian Rural Development – The Example of the South Transdanubian Region from a LEADER+ Perspective. In: Antonín Vaishar – Jana Zapletalová (eds.): *Eurorural '08 INVESTIGATING EUROPEAN COUNTRYSIDE: Abstracts of papers of the 1st Moravian Conference on Rural Research EURORURAL '08*, Brno, Czech Republic, August 25-29, 2008, pp. 84-85. (CD-ROM-on is megjelent.)

Varga E. (2008): A partneri együttműködés változó szerepei a vidékfejlesztés helyi alrendszerében. In: Buday-Sántha A. – Hegyi J. – Rácz Sz. (szerk.): *„Önkormányzatok gazdálkodása – helyi fejlesztés” nemzetközi konferencia*. Pécs, 2008. május 16-17. pp. 462-467.

Varga E. (2008): A LEADER Programban alkalmazott szervezeti formák alakulása a Dél-Dunántúli Régióban. In: Krikszán József (szerk.): *XIV. Nemzetközi Környezetvédelmi és Vidékfejlesztési Diákkonferencia összefoglalók*. Mezőtúr, 2008. július 2-4. p. 57.

Varga E. (2008): Civil szervezetek részvételi lehetőségei a vidékfejlesztés stratégiai tervezésében és programozásában. In: Sitányi László (szerk.): *II. Terület- és vidékfej-*

lesztési konferencia. Kaposvár, 2008. április 25. pp. 182-186.

Varga E. (2003): Mi vár civil szervezeteinkre az Európai Unióban? Az uniós intézmények viszonya a civil szervezetekhez. In: Kis Mária – Gulyás László – Erdélyi Evelyn (szerk.): *Európai kihívások 2. tudományos konferencia*. Szeged, 2003. május 16. pp. 257-261.

Konferencia előadások, poszterek

Varga E. (2011): Leader Programs in Hungary: 10 years of Theory and Practice. “20 years of farming and rural transition in Eastern European countries: what have we learned?” Rural’Est – SFER Conference. Agrosup-Dijon, France, 20-21 October, 2011.

Sz. Varga, L. – **Varga, E. (2008):** The Challenges of Sustainable Rural Development towards Engineering Education. In: Géza Várady (ed.): Proceedings of the International Conference on Engineering Education: “New Challenges in Engineering Education and Research in the 21st Century”. Pécs-Budapest, Hungary, 28-31 July, 2008.

Buday-Sántha A. – **Varga E. (2003):** The teaching of the concept of sustainable development at the Faculty of Economics at the University of Pécs. Higher Education for Sustainable Development in an Enlarge Europe: Challenges and Opportunities for Universities. 6th COPERNICUS Conference and Networking: Celebrating the 10th Anniversary of the COPERNICUS-Charta 1993-2003. University of Pécs, Hungary 2-4 July 2003. Poster.

Varga E. (2003): Vidékfejlesztési vagy mezőgazdasági szaktanácsadás? In: *III. Regionális Tanácsadási Konferencia: „Kihívások és lehetőségek az Európai Unió csatlakozás kapujában”*. Miskolc, 2003. október 08. Poszter. (CD-ROM-on is megjelent).